

HORĀTIUS COCLES

*It stands in the Comitium,
Plain for all folk to see ;
Horatius in his harness,
Halting upon one knee :
And underneath is written,
In letters all of gold,
How valiantly he kept the bridge
In the brave days of old.*

MACAULAY.

XXII

RŌMĀNĪ alterum Horātium memoriā tenēbant et in summō honōre habēbant.

Post Rōmulum sex rēgēs deinceps in urbe regnābant. Sed Tarquinius, ultimus rēgum, superbus et crūdēlis erat. Nec iūra bona populō dābat, nec cīvitātem bene gubernābat. Itaque Rōmānī Tarquinium et Sextum, Tarquiniū filiū, crūdēlem ferōcemque adolescentem, ex urbe expulērunt. “Nōn iam,” inquiunt, “Rōmānīs rēgēs erunt. Cīvēs Rōmānī, nōn rēgēs, urbem cīvitātemque regent.”

Intereā Tarquinius ad Porsennam, omnis Etrūriae rēgem, contendit, et omnia narrāvit. Porsenna, “O amīce,” inquit, “nōn ferendae sunt iniūriae tuae, nōn ferendae sunt filiū tuī iniūriae. Multī equitēs, multī peditēs mihi sunt. Equitēs peditēsque meōs omnēs convocābo, et cum multīs militibus tē tuumque filium ad urbem scelerātam dūcēmus. Iterum in urbe regnābis.” Itaque per tōtam Etrūriam, per clīvōs et agrōs nuntii contendērunt, et ex omnibus vicīs Etruscōs ad arma convocāvērunt. Splendida erant arma Etruscōrum ; cristae rubrae in galeīs horrēbant ; scūta lūce coruscā fulgēbant. Porsenna cum militibus Rōmam contendit. Per omnēs vicōs agricolae vehementer timēbant. Etruscī frūmentum casāsque incendērunt, arborēs excidērunt, mulierēs liberōsque necāvērunt, multam praedam raptāvērunt.

XXIII

Intereā Porsennae facta Rōmānōs nōn fefellērunt. Virginēs vestālēs prope ignem sacrum deōs ōrābant ; mātṛōnae cum liberīs suis dōna ad templa ferēbant ; senēs victimās in āris mactābant ; iuvenēs in Campō Martiō sē ad arma proeliumque parābant, et moenia multō labōre firmābant ; vigilēs in moenibus stābant et campōs clīvōsque spectābant.

Subitō vigilēs corusca Etruscōrum arma procul vidērunt. Mox inter hostēs Porsennam, et Porsennae ā dextrā Sextum, vidērunt. Deinde cīvēs odiī et terrōris plēnī magnā vōce clāmāvērunt et animōs ad proelium firmāvērunt. Sed consulēs timēbant, quod paucī erant Rōmānī, multī et validī hostēs.

XXIV

Hostēs ante urbis mūrōs castra posuērunt. Castra vallō et fossā firmāvērunt. Tum ē castrīs excessērunt et moenia Rōmāna oppugnāvērunt. Fortiter et ferōciter pugnābant Rōmānī, sed Etruscī validī Rōmānōs paene vicerunt. Iam ē parte urbis Rōmānōs fugāverant; iam omnia trans flūmen vicerant. Terrōris plēnī consulēs, “Ecce!” inquit, “prope pontem sunt! sī pontem tenēbunt, tōtam urbem vincent.” Tum Horātius, vir fortis, “O consulēs,” inquit, “in extrēmō ponte angustus est locus; multī sunt hostēs, sed paucī solum ibi intrābunt. Vōs pontem cito excidētis, ego cum duōbus amicīs contrā hostēs in angustō locō pugnābo. Ita omnēs pro ārīs templisque Rōmānīs, pro uxōribus liberisque, pro sacrīs virginibus pugnābimus. Ita urbem Rōmam conservābimus. Quis mēcum in extrēmō ponte stābit et contrā Etruscōs pugnābit?”

Tum Lartius, “Ego,” inquit, “ā dextrā stābo, et pontem tēcum conservābo”; et magnā vōce Herminius, “Ego,” inquit, “ā sinistrā stābo et pontem tēcum conservābo.”

XXV

Trēs igitur Rōmānī in angustō locō stetērunt. Nec Etruscī pugnam dētrectāvērunt. Trēs principēs contrā Rōmānōs prōcēdunt. Superbī et splendidī sunt principēs; gladiīs coruscīs in Horātium et comitēs prōcēdunt. Horātius autem in hostem fulminis modō ruit, et princeps Etruscus magnō fragōre ad terram cecidit. Lartius quoque et Herminius hostēs validīs hastīs vulnerāvērunt et humī prostrāvērunt. Iterum Etruscī militēs fortēs ferōcēsque in Rōmānōs misērunt; iterum Rōmānī Etruscōs necāvērunt. Diū et ācriter pugnābant. Iam multa hostium corpora humī iacēbant. Etruscī timēbant, et Sextum, Tarquiniī filium, incitāvērunt. Sed Sextus quoque Horātium timēbat et pugnam dētrectāvit, nec in Rōmānōs, tam dīros hostes, prōcessit.

XXVI

Civēs Rōmānī intereā pontem summīs vīribus excidunt. Mox pontem in flūmen prosternent. Tum Lartius et Herminius hastās in hostem iaciunt, et summīs vīribus per pontem in tūtum locum ruunt. Horātius autem adhūc in extrēmō ponte stat, et sōlus in Etruscōs ferōciter pugnat. Rōmānī autem, iam terrōris plēnī, “O Horātī, retrō,” exclāmant, “retrō—nunc tūta est via; mox nullus pons trans flūmen erit, et hostēs tē vincent et necābunt.” Sed magnō fragōre pons in flūmen cecidit, et inter undās spūmōsās omnia ad pontum natābant.

XXVII

Horātius iam in hostibus sōlus manēbat. Sed adhūc impavidus in flūminis rīpā stābat, et Tiberim ōrāvit: “O Tiberīne pater, tē omnēs Rōmānī adōrāmus; tē patrem vocāmus; tū hodiē Rōmānī militis vītam conservābis, et undīs tuīs tūtum portābis.” Dixit, et in spūmōsās Tiberis undās dēsiluit. Multīs vulneribus et onere armōrum fessus, vix in undīs spūmōsis natāvit, sed Tiberīnus pater tam fortem Rōmānum ad alteram rīpam tulit et tūtum ad civēs sollicitōs portāvit. Magna fuit

ira Etruscōrum, magnum gaudium Rōmānōrum. Nōmen igitur Horātiī inter Rōmānōs et per tōtum orbem terrārum semper erat nōtum et praeclārum, quod pro patriā fortiter pugnāverat. Et omnēs Rōmānī Tiberim flūmen semper adōrābant, et ad flūminis rīpās dōna libenter ferēbant, quia omnium Rōmānōrum est pater, et urbem Rōmam fortemque Rōmānum ē ferōcibus Etruscīs conservāvit.

Amātisne Graecās Rōmānāsque fābulās? Si fābulae vōs dēlectant, vōs verba mea in tabulīs scribite, et magistrō vestrō recitāte. Ita fābulās praeclārās semper memoriā tenēbitis. Post paucōs annōs vōs, iam adolescentēs, multās aliās fābulās legētis.

The Poet praises the country life led by the Romans of an earlier day :

*Hanc ōlim veteres vītam coluēre Sabīni,
hanc Remus et frāter, sic fortis Etrūria crēvit
scīlicet et rērum facta est pulcherrima Rōma,
septemque ūna sibi mūro circumdedit arces.*

VIRGIL.